

T. Komarnyzka, PhD in Philologie, Lehrassistentin
Nationale Taras-Schewtschenko Universität Kyjiw, Kyjiw

DIE VERBALISIERUNG DES KONZEPTS „DER WEG“ IN MILITÄR- PHILOSOPHISCHER ABHANDLUNG „HAGAKURE“ UND SEINE ROLLE IM AUSDRUCK DES RAUM-, ZEIT- UND GEISTKODES DER JAPANISCHEN LINGUOKULTUR

Der Artikel ist der Analyse des Konzepts DER WEG 道 in der Abhandlung „Hagakure“ von Yamamoto Tsunetomo gewidmet. Der Kern und die nebenkernige Zone des Konzepts wurden bestimmt, die hauptsächlichsten lexikalischen Repräsentationen und bildlichen Assoziationen wurden entdeckt. Auch wurde das Funktionieren des Konzepts im Raum-, Zeit- und Geistkode der japanischen Linguokultur bezeichnet und die Kreuzung dieser Kodes entdeckt.

Schlüsselwörter: *das Konzept, der Kern des Konzepts, die Schlüssellexemen, die bildlichen Assoziationen, der universale Basiskode der Kultur.*

УДК 811.521'373.612.2

К. Комісаров, канд. філол. наук, докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОГНІТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ТРАНСПОЗИЦІЇ СМИСЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ)

Визначено основні підходи до вивчення метафори й метонімії в руслі когнітивної семантики; проаналізовано механізми метафоризації та метонімізації крізь призму поняття деривації; досліджено у загальному плані проблему інтерпретації переосмислених одиниць у сучасній японській мові; детально розглянуто продукти метафоричного перенесення та метонімічного зсуву в системі фігур мовлення: порівняння, метафору, епітет, уособлення, метонімію, синекдоху, алегорію, антономазію.

Ключові слова: *когнітивні механізми транспозиції смислів, когнітивна семантика, стилістична семасіологія, метафора, метонімія, деривація, фігури мовлення.*

Уже тривалий час увагу мовознавців, що здійснюють свої наукові дослідження на матеріалі різних національних мов, привертає транспозиція смислу мовних одиниць, яка відбувається завдяки спеціалізації загальноновживаної одиниці шляхом трансформації її основного значення за подібністю (метафоризація) чи сумісністю (метонімізація).

Як слушно зазначають Р. Помірко та Р. Дудок, здатність людини мислити метафорично і метонімічно є проявом закономірних умов виникнення символів-знаків. Символічні форми народжуються у когнітивному акті, у зв'язку з чим символ та зміст виявляються зв'язаними відношеннями структурного ізоморфізму. Однак це не пояснює конкретних когнітивних механізмів виникнення символів. Належить встановити самі механізми, завдяки котрим глибинна образна змістова структура символів

переноситься на поверхневий рівень мовних смислів під час їхньої інтерпретації [5]. Загалом, лінгвістичні дослідження у наш час спрямовані на врахування ролі когнітивних структур у словотворчих процесах, що зумовлює необхідність ґрунтовного вивчення засобів вербалізації таких структур, зокрема, й на матеріалі сучасної японської мови. Цим, здебільшого, й визначається **актуальність** нашого дослідження.

Мета дослідження – розглянути метафору й метонімію з когнітивної та стилістичної точок зору, щоб наочно показати головні особливості репрезентації когнітивних механізмів транспозиції смислів у японській мові. Загальна мета дослідження, сформульована вище, передбачила виконання низки конкретних **завдань**: визначити основні підходи до вивчення метафори й метонімії в руслі когнітивної семантики; проаналізувати механізми метафоризації та метонімізації крізь призму поняття деривації; дослідити у загальному плані проблему інтерпретації переосмислених одиниць у сучасній японській мові; детально розглянути продукти метафоричного перенесення та метонімічного зсуву в системі фігур мовлення.

Об'єктом нашого дослідження були когнітивні механізми транспозиції смислів, а **предметом** – переосмислені одиниці сучасної японської мови (продукти метафоризації та метонімізації).

У внутрішньолінгвістичному ключі метафора та метонімія розглядаються, зазвичай, у зв'язку з поняттям деривації. Л.О. Кудрявцева, говорячи про важливість урахування дериваційного аспекту під час синхронно-динамічного опису словникового складу, відзначає, зокрема, що, по-перше, звернення до динамічних характеристик мови, активізація досліджень у цьому напрямку розвивають межі поняття деривації і роблять визначення терміну більш широким і менш термінологічно окресленим, і, по-друге, дериваційні процеси мають місце на всіх рівнях мови, а до дериваційних відношень залучаються як однорівневі, так і різнорівневі одиниці [3, с.31].

У найзагальнішому розумінні, деривація – це процес творення нового слова на базі вже наявних у мові слів. Як зазначає, зокрема, О.О. Селіванова, тривалий час у дериватології панувала концепція синтаксичної природи деривації, згідно з якою всі похідні слова утворюються тільки на базі синтаксичних конструкцій, є трансформацією судження, мотиваційної синтагми, дефініції, глибинних структур синтаксису, а у сучасній когнітивній ономазіології ця концепція підтверджується лише частково щодо похідних слів пропозиційного типу мотивації; асоціативно утворені слова ґрунтуються на інших механізмах [7, с.114-115].

Говорячи про лексико-семантичну деривацію, Л.О. Кудрявцева пропонує виділяти чотири універсальні ознаки, що характеризують це явище в цілому: 1) модельований характер дериваційних процесів у тому сенсі, що кожен із них слугує виконанню певного смислового завдання і що для досягнення кожної окремої мети необхідно визначити кількість формальних операцій (що дозволяє аналізувати деривацію у формальному та змістовому планах); 2) повна чи часткова прогнозованість функціонально-семантичного зсуву; 3) мотивованість похідної одиниці, що утворилася внаслідок дериваційного процесу; 4) структурованість процесу, що полягає в оптимальному узгодженні субстанції, структури та функції процесу і тісно пов'язана з моделюванням процесу [3, с.32-33].

Як відомо, деривація опосередкує чотири типи відношень між твірними і похідними словами: еквівалентності, модифікації, транспозиції та мутації [7, с. 114]. У зв'язку з темою нашого дослідження нас цікавили, звісно ж, відношення транспозиції.

Типи механізму метафоризації Л.О. Кудрявцева подає у вигляді таких моделей лексико-семантичної деривації, що характеризуються міжпарадигматичними відношеннями вихідної та результативної одиниць: 1) метафоризація з актуалізацією прихованої периферійної семи; 2) метафоризація з актуалізацією семи «зовнішня ознака»; 3) функціональна метафоризація; 4) асоціативна метафоризація. Метонімізація представлена моделями місцево-посесивної метонімічної деривації, результативно-причинної метонімічної деривації та інструментально-спрямовуючої метонімічної деривації [3, с. 76-105]. Така диференціація, переважно, корелює із тими, що пропонуються на сучасному етапі провідними дослідниками японської мови. Проте, є й деякі нюанси, що буде показано згодом.

Відомо, що у формуванні мовної картини світу важливу роль відіграє семантичне словотворення, позаяк саме в його царині найяскравіше виявляється взаємозв'язок між мовою та свідомістю. Цей взаємозв'язок є дуже важливим для когнітивного осмислення процесів, що тривають у лексичній системі національної мови. І тут на допомогу приходять когнітивна семантика – напрям когнітивної лінгвістики, який розглядає значення як ментальне явище, пов'язане зі способами отримання, збереження та обробки інформації людським мозком. Згідно з головними положеннями когнітивної семантики, опис семантичної структури здійснюється шляхом її представлення як мережі значень, пов'язаних на підставі специфікації й розширення, тобто метафоричного перенесення, а механізм метафори має когнітивне підґрунтя й є використанням знаків однієї предметної сфери на позначення іншої, що зумовлено специфікою асоціативних операцій етносвідомості [7, с. 216].

Як відзначає Г.М. Шиманович, концептуальна система знань про світ, яка формується на основі досвіду людини, є основою семантики мови і знаходить своє відображення в процесі переосмислення значень; існування певних закономірних зв'язків мовної форми з численними функціями, які вона виконує, пояснюється з точки зору когнітивної теорії як зв'язок між певною лінгвістичною формою та ментальним образом [8, с. 35].

Таким чином, вважаємо за необхідне звернутися до спостережень провідних японських мовознавців над особливостями інтерпретації одиниць, що зазнали трансформації свого основного значення за подібністю чи сумісністю, зокрема, у художньому дискурсі [9, с. 385-390]. Головними проблемами інтерпретації метафори та метонімії в Японії вважаються їх неоднозначність (曖昧性 /аймайсей/) та проміжний характер (中間性 /чю:кансей/). Неоднозначність полягає в тому, що у великій кількості випадків доволі важко встановити, чи усвідомлював автор повідомлення, по-перше, відмову від його буквального смислу, і, по-друге, – його риторичність. Ця проблема дуже легко вирішується за умови використання прийому порівняння: 相撲取りのように肥えた身体 [広津和郎『神経病時代』, цит. за 9, с. 385] *Дебеле тіло, як у борця сумо*. За контекстом можна встановити, що власник тіла (директор фірми) не є борцем сумо, проте це можна зрозуміти й без контексту, орієнтуючись лише на структурне оформлення порівняння.

Проміжний характер переосмислених одиниць виявляється, насамперед, у тому, що реципієнт може сприймати інформацію частково у пряму значенні, частково у переносному, і може стати навіть так, що переосмислена одиниця взагалі не буде інтерпретована як продукт транспозиції смислів: 赤んぼが生まれ、木の枝の人たちに緊張の気が行き渡った。[井伏鱒二『旧・笛吹川の趾地』, цит. за 9, с.385] *Народилася дитинка, і лягли клопоти на плечі батьків / Дозріли плоди – напружились віти; 三輪さんと胸で呼ぶ時、恋しいものの形が判然と自分の心の中に現れる様で、楽しいと云う気が身体全身に開かれる思いがされる。* [田村俊子『あきらめ』, цит. за 9, с.385] *Коли у глибині душі промовляєш: «Міва-сан...», здається, що у серці починають вимальовуватися обриси чогось жаданого, і по всьому тілу розливається приємне відчуття; 窓から流れ込む斜光線の明るい小川 [開高健『裸の王様』, цит. за 9, с.385] *Яскравих променів потічок, що струменть з вікна.**

На думку японських лінгвістів, у першому із наведених вище прикладів переосмислення значення може майже не виявлятися носіями японської мови, а в останньому воно є дуже відчутним, і можна навіть вишикувати цілі ряди прикладів за ступенем метафоризованості – від вищого до нижчого –, базуючись на особливостях інтерпретації продуктів транспозиції смислів представниками японської лінгвокультури. У зв'язку з цим виникає інтерес до семантико-структурних та функціональних особливостей епітетів та інших стилістичних фігур, заснованих на метафорі чи метонімії, у сучасній японській мові.

Провідні мовознавці Кіндаїчі Харухіко, Хаяші Окі та Шібата Такеші виділяють п'ять типів когнітивних механізмів, заснованих на метафорі [9, с.386-387]: 1) етимологічна метафоризація (語源的な比喻 /гогентекі на хію/: 入道雲 *грозові хмари*; 口車 *брехня, улесливі слова*), за якої образність із часом стирається і утворюються т. зв. «метафори-шаблони» або «словесні штампи», про які ще буде сказано окремо; 2) заміна центрального значення (中心的な意味の交替 /чю:шінтекі на імі-но ко:тай/: 旗あげ *початок нової справи, відкриття підприємства*; 駆け出し (の) *початківець, новачок*), що відбувається за рахунок збільшення частотності уживання й виникнення нового значення, яке з часом починає витісняти первинне значення; 3) співіснування первинного та похідного значень (両義の共存 /рьо:гі-но кьо:дзон/: 渋い *терпкий (на смак) або похмурий (про обличчя)*; 咀嚼 *пережовування або засвоєння, розуміння*); 4) оказіональне функціонування похідного значення (臨時性の残存 /рінджісей-но дзандзон/: 沈没する *тонути (про судно) або напиться до нестями*; 巣立ち *пташенята готові залишити гніздо або діти вирости й готові до самостійного життя*), коли одиниця переважно використовується у своєму первинному значенні, а похідне значення поки що важко вважати навіть периферійним; 5) регулярне функціонування іще не кодифікованого похідного значення (準慣用的用法 /джюн' кан' йо: текі йо: хо:/: 尻尾 *хвіст (черги)*; 街道 *широкий шлях (у життя)*).

Для метонімії згадані вище фахівці пропонують розрізняти три головні механізми транспозиції смислів [9, с. 394-395]: 1) метонімія, заснована на відношеннях між дією чи її результатом, з одного боку, та ресурсами чи засобами для виконання цієї дії, з іншого (行為・結果と素材・手段の関係 /ко:і・кекка-го содзай・шюдан-но канкей/): お茶 *чай* чи 煙草 *цигарки* використовуються на позначення перерви, 剣 *меч* – на

позначення військової сили чи збройних сил тощо; 2) відношення між суб'єктом та його властивістю (主体と属性の関係 /шютай-то дзокусей-но канкей/): 赤帽 *носій на залізниці* (букв.: червоний капелюх); 口減らし *скорочення утриманців* (букв.: скорочення ротів); 3) відношення між цілим та частиною (全体と個の関係 /дзентай-то ко-но канкей/): а) частина використовується на позначення цілого: 人はパンのみによって生きるにあら^ず *Не хлібом єдиним живе людина*; б) ціле використовується на позначення частини: お花見 *милування квітами сакури*.

Тепер звернімося до стилістичного аспекту нашого дослідження і перейдімо до детального розгляду продуктів метафоричного перенесення та метонімічного зсуву у системі фігур мовлення. Насамперед, варто згадати, що стилістична семасіологія вивчає стилістичні функції зміни логічного значення слів або сполучень слів, а також стилістичний результат різних за своїм характером зрушень їх предметної співвіднесеності [4, с. 10]. Далеко не кожне переосмислення перетворює слово на експресивний засіб (наприклад, ページ первинно означало сторінку в книжці, а тепер використовується також на позначення сторінки у мережі Інтернет; 記憶 може означати як пам'ять людини, так і функцію зберігання інформації електронних пристроїв: 記憶装置 *запам'ятовуючий пристрій*). Дуже часто воно призводить до утворення нового предметно-логічного значення, яке може співіснувати з вихідним значенням, а може й витіснити його (音頭をとる означає, насамперед, «бути солістом у хорі», однак у сучасному публіцистичному дискурсі, здебільшого, має значення «виявляти ініціативу», «брати контроль над процесом у свої руки», «задавати тон» тощо [12]).

Предметом стилістичної семасіології є тільки таке переосмислення слів або словосполучень, в результаті якого вони набувають нової здатності виступати у функції експресивних засобів мови.

Традиційно, стилістичні фігури розпадаються на два типи за ознакою їх конкретної мети і називаються фігурами якості та фігурами відношень. У зв'язку з предметом нашого дослідження нас цікавили фігури якості, які прийнято розподіляти на метафоричну, метонімічну та змішану групи. Фігури усіх цих груп мають спільну рису – всі вони є засобами якісної характеристики предмета мовлення [4, с. 10-11].

До метафоричної групи входять тропи, в основі яких лежить уподібнення (отожнення): порівняння, метафора, епітет та уособлення.

Порівнянням (直喩 /чोकю/) називається зіставлення двох предметів, які мають спільну ознаку, з метою яскравішої та більш наочної характеристики одного з них. Слова, що позначають предмети, які порівнюються, зв'язуються між собою в японській мові сполучними засобами *のように, のような, のようだ* (залежно від синтаксичної позиції) та синонімічними до них, з певним розмовним відтінком, *みたいに, みたいな, みたいだ*, а також архаїчними *如く, 如き, 如し*. При цьому можливі різні структурні варіанти порівняння: *気が狂ったようなソウルタワーの点滅* *Сеульська вежа блимала, немов божевільна; なめるように子供をかわいがる* *пестити дитинку, мало не облизуючи її*.

Слід зазначити, що поняття, які порівнюються японцями, часто можуть виявлятися доволі незвичними і навіть дуже дивними для представників інших культур і через це створювати при максимально еквівалентному перекладі доволі несподіваний

стилістичний ефект або ж не створювати його взагалі. Можна сміливо стверджувати, що порівняння в японській мові потребує ретельного вивчення, і особливо актуальним це питання є для стилістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та інших дисциплін. Цей момент важливо враховувати під час аналізу всіх продуктів метафоризації в японській мові. До безпосереднього розгляду метафори як фігури мовлення ми незабаром перейдемо, зробивши перед цим ще одне суттєве зауваження щодо порівняння.

Порівняння є доволі частотною фігурою в японській мові, проте слід пам'ятати, що не кожне порівняння є стилістичним засобом. Дуже часто порівняння використовується для логічного зіставлення двох предметів і не несе в собі жодної образної характеристики: ジュノーさんのように *Як лікар Жюно*; 姉と同じように (同じく) *Як старша сестра*; もし今日も昨日みたいに暑かったら、どこも行かなかったと思う *Якби сьогодні було так само спекотно, як і вчора, думаю, я нікуди не пішов би*.

Метафорою (比喩 /хію/; メタファー /метафа:/) називається перенесення назви з одного предмета на інший на основі спільності якоїсь ознаки. Завдання метафори – не просте називання предмета мовлення (номінація), а його експресивна характеристика: 鷹の爪 *гострі перчинки «Кігті сокола»*; 柿の種 *солодощі «Кісточка хурми»*; スリルを味わう *спробувати страх на смак (насолодитися екстримом)*; 権利を踏みこじる *розтоптати (зневажати) права (людини)*; 揺れる評価に踊らされる *букв.: змушені танцювати (у певний спосіб) критеріями оцінювання, що постійно змінюються (змушені постійно пристосовуватися до нових критеріїв оцінювання)* [12].

Метафору нерідко називають стилісмом або прихованим порівнянням. Цим хочуть сказати, що, по-перше, механізм метафори і порівняння один і той самий, оскільки і в тому, і в іншому випадку характеристика предмета мовлення досягається зіставленням спільних ознак двох різних понять; по-друге, що за своєю структурою метафора та порівняння неоднакові: порівняння передбачає наявність формального вираження факту зіставлення, метафора – заміну прямого найменування предмета мовлення словом, ужитим в образному значенні. Можна сказати, що метафора є емоційнішою і, відповідно, виразнішою, ніж порівняння, через те, що в ній відсутнє логічне розчленування понять, що зіставляються. Слід, однак, неодмінно зауважити, що, по-перше, порівняння, на нашу думку, можна трактувати як експліковану метафору, і це дає додаткові підстави розглядати порівняння у системі фігур мовлення, заснованих на метафоризації; по-друге, носії японської мови часто схильні вживати саме порівняння, а не метафору, щоб запобігти хибній інтерпретації, наголошуючи на тому, що місце має саме вираження одного об'єкта дійсності через інший, а не проста номінація.

Велика кількість метафоричних виразів, створених первинно у художньому мовленні, перетворилися на т. зв. словесні штампи або, іншими словами, – із зображувальних засобів на виразні: 結局あの人学校を卒業してから十年もずっと油を売って過ごしている。 *Врешті, сталося так, що він уже десять років від закінчення школи тільки й робить, що байдикуює*; ヤキモチをやいてしまう気持ちは凄く分かります。 *Як добре мені знайомий той стан, коли згоряєш від заздрощів!*

Епітетом (形容 /кейю:/) називається слово чи словосполучення, яке містить експресивну характеристику предмета мовлення, що додається до останнього.

Найчастіше епітет являє собою залежну частину означального або обставинного словосполучення. Ось приклади з прикметником *甘い* *солодкий*: *甘い* *考え* *наївна думка* (уявлення); *甘い* *声* *で歌う* *співати солодким голосом*; *甘い* *言葉* *で人を騙す* *дурити людей привабливими пропозиціями*. Таку саму функцію має, наприклад, і прикметник *かたい* *твердий, міцний*: *固い* *意志* *сильна воля*; *固い* *表情* *суворий вираз обличчя*; *硬い* *表現* *кліше офіційного (ділового) мовлення, «книжні» вирази*.

Не слід плутати стилістичне поняття епітета із синтаксичним поняттям означення чи обставини. Ми розглядаємо слово як означення чи обставину, якщо воно цікавить нас із точки зору функції в реченні незалежно від його конкретного лексичного значення; ми розглядаємо слово як епітет, якщо воно вжите як виразний засіб і має не констатуюче, а емоційно-оцінне значення, незалежно від його синтаксичної функції.

Часто слова, які використовуються у функції епітета, самі по собі не містять безпосереднього оцінного значення, і воно виникає в них лише в умовах певного контексту, хоча метафоричного переосмислення тут може й не відбуватися: *大根の足* (*криві*) *ноги*, *схожі на корінь* *редьки дайкон*.

Уособленням (擬人法 /гіджінхо:/) називається приписування неживим предметам та явищам властивостей, думок та дій, притаманних людині. Прийом уособлення використовується по-різному для передачі світосприйняття автора або внутрішнього стану ліричного героя: *お日様* *Сонечко*; *お月様* /*оцукісама*/ *Місяченько*; *春(朝)が訪れてくる* *Приходить весна (ранок)*, *空が泣いている* *Небо плаче*, *鳥が歌う* *Пташки співають*, *風が頬を撫でる* *Вітер погладжує щоки*.

До метонімічної групи входять тропи, в яких перенесення назви з одного предмета на інший здійснюється на підставі наявності реальних зв'язків між ними. До цієї групи належать метонімія та синекдоха [4, с. 21].

Якщо замість прямої назви предмета мовлення використовується назва якогось іншого предмета, який тісно з ним пов'язаний як умова його існування або його постійна ознака, або як його характерний результат тощо, то думка отримує більш яскраве вираження, оскільки повідомлення збагачується додатковими конкретними уявленнями. У цьому й полягає значення метонімії (換喩 /кан'ю/) як виразного засобу: *日の丸* «*сонячне коло*» = *державний прапор Японії*; 「*君が代*」 *назва державного гімну Японії*. Ці два метонімічні перенесення часто використовуються разом чи окремо для символічного позначення державної влади Японії (через її атрибуту). Географічна назва «*代々木* /Йойогі/» може вживатися у своєму прямому значенні або ж на позначення Комуністичної партії Японії, оскільки саме в цьому районі Токіо розташована її штаб-квартира.

Надзвичайно ілюстративними щодо використання метонімії є спостереження Н.В. Резнікової під час дослідження нею перекладів поезій Тараса Шевченка японською мовою. Так, зокрема, дослідниця зазначає, що метонімія «*ревучий*», використана як прийом ситуативної номінації об'єкта за індивідуалізуючою зовнішньою деталлю, перекладена Е. Фуджіі аналогічно японською метонімією *嗚り立つとどろき*, оскільки семантичне поле цієї одиниці перекладу однакове в обох мовах і нескладне для розуміння адресатом, а інший перекладач, Т. Шібуя, вважав, вірогідно, що таке словосполучення не відобразить тих соціально-культурних, оцінних конотацій, які

притаманні відповідному словосполученню в українській мові. Він удався до прийому перетворення ознаки на об'єкт (流れ *течія*), тобто рекатегоризації вихідної одиниці. Однак, як справедливо відзначає Н.В. Резнікова, при цьому втрачається частина емоційно-оцінної інформації, вираженої у першотворі через метонімію, марніє підкреслена індивідуальність ознаки [6, с. 3].

Щодо синекдохи (提喩法 /тей'юхо:/, 代喩法 /дай'юхо:/), то її можна вважати частковим випадком метонімії, що має свій прояв у перенесенні найменування з частини на ціле. Так, зокрема, щодо синекдохи «кров (ворожу)», то Н.В. Резнікова констатує у перекладах обох вищезгаданих перекладачів повне відтворення метонімічної лексеми, а Т. Шібуя ще й експлікував цю синекдоху, додавши *すべての ую* (*кров*). Отже, метонімічне уявлення про кров як про розправу над ворогом цілком прийнятне і для світогляду японського читача. Синекдоха «кайдани» передана відповідником 鎖 *цеп, ланцюг*, міра інформаційної впорядкованості якого дещо ширша і, на перший погляд, не зовсім відповідає одиниці оригіналу. Проте, якщо перекласти «кайдани» еквівалентом з дещо конкретнішим значенням, наприклад, 軛 (одягається, здебільшого, на худобу) чи 首枷 (асоціюється, насамперед, зі злочинцями), то це негативно відобразиться на відтворенні образності. Отже, невідповідність статусу метонімічної одиниці зумовлює застосування способу її функціонального перетворення.

Такі метонімії, як «сім'я» – 家族 і «слово» – ことば, утворені шляхом перенесення назви з цілого на частину, практично не представляють труднощів для перекладу, оскільки і у структурному, і у змістовому відношенні способи їх вираження збігаються в українській і японській мові [6, с. 3-6].

Підсумовуюче сказане про метонімічний зсув, наведемо приклади із соматизмом 手 *рука*: вирази на кшталт «手を打つ *вдарити по руках = дійти згоди; домовитися*» та «手を切る *відрубати руку = посваритися; припинити спілкування, співпрацю*» зроблять мовлення набагато яскравішим за те, в якому було б ужито відповідні одиниці в їх прямому значенні.

До змішаної групи входять фігури, що мають подвійну природу, оскільки їх основною може бути як метафоричне, так і метонімічне перенесення значення. До неї належать алегорія та антономазія [4, с. 23].

Алегорія (諷喩 /фу:ю:/; アレゴリー /арегорі:/) являє собою вираження абстрактної думки через конкретний образ. Мета алегорії як стилістичного засобу – підсилити дію логічного змісту мовлення, приєднавши до нього елемент емоційно-чуттєвого уявлення. Найпростішими прикладами алегорії є прислів'я: 「出る釘は打たれる」 *Цвях, що стирчить, забивають = Не висовуйся! Не намагайся вирізнятися із загалу;* 「井の中の蛙大海を知らず」 *Жаба, що живе у колодязі, не знає великого моря = Світогляд людини регламентується обставинами її життя;* 「馬の耳に念仏」 *читати молитву до Будди на вухо коню = робити щось марне, неефективне;* 「豚に真珠」 *як свині перлина = розкидати бісер перед свинями.*

Як зазначає Т. К. Комарницька, у японській фразеологічній лексикографії паремійний фонд традиційно розглядають окремо, не включаючи його до словників власне фразеологізмів. Схожий підхід має і дослідниця японської фразеології С.А. Бикова, яка розмежовує поняття 慣用句 /кан'йо:ку/ і 諺 /котовадза/, оскільки перші

побудовані у формі словосполучень, а другі – речень, і пропонує до фразеологізмів відносити лише ті прислів'я, які мають форму словосполучень [1]. Розглядаючи прислів'я та приказки, можна також звернути увагу на те, що немає чітких меж у їхньому розмежуванні: одні мовознавці під приказкою розуміють образний стійкий вислів, який, на відміну від прислів'я, не має характеру повчання, а інші лінгвісти різницю між цими двома поняттями вбачають у тому, що класичне прислів'я за своїм змістом двопланове (має прямий та образний план змісту), а приказка характеризується одноплановістю змісту (передає лише прямий смисл змісту висловлювання). Ще складніше трактування таких одиниць Т.К. Комарницька спостерігає у японських спеціалізованих словниках. Так, у словнику давніх прислів'їв 故事ことわざ事典 [10; 11] серед іншого містяться одиниці 完璧 *довершеність*, 還暦 *шістдесят років*, 喜寿 *сімдесят сім років*, 起承転結 *логічна побудова (твору)*, 驥足を展ばず *демонструвати свої непересічні здібності*, 狐につままれる *заплатитися, роззубитися*, 目と鼻の間 *під носом (близько)* тощо. Цілком очевидно, що такого роду одиниці зарахувати до розряду прислів'їв складно, оскільки жодна з них не містить у собі настанови повчального характеру, та й оформлені вони не у вигляді речень (прикладом алегорії серед наведених одиниць є лише три останні).

На цій підставі Т.К. Комарницька робить висновок, що в японському мовознавстві проблема розмежування тих чи інших груп фразеологізмів стоїть ще гостріше, ніж у мовознавстві європейському, де принаймні розроблені певні критерії. Окрім того, деякі фразеологічні одиниці потрапили і до словника прислів'їв, і до словника ідіом (例解慣用句事典 [13]): 危機一髪 *волосинку від халети*, 机上の空論 *теорія, відірвана від життя*, 窮鼠猫を噛む *загнана миша і котка покусєє (кого загнали у глухий кут, той боротиметься відчайдушно до кінця)*, 虫が付く *завести собі коханця*, 敵は本能寺にあり *мати на меті геть не те, що здається* [2, с. 263-265].

У прислів'ях зазвичай міститься метафорична алегорія, побудована на уподібненні абстрактних, узагальнених понять конкретним речам та явищам.

При метонімічній алегорії назва якогось предмета, що слугує традиційним речовим знаком тієї чи іншої ідеї (тобто її символом), використовується замість її прямого вираження: 今は十字架の時代 *Зараз епоха «хреста» (панування, поширеності християнства у світі)*. Випадки метонімічної алегорії взагалі зустрічаються рідше.

Антономазією (換称 /каншьо:/) називається вживання власної назви в якості загальної, і навпаки, вживання описового словосполучення замість власної назви. Перетворення власної назви у загальну може відбуватися як на основі метафоричного перенесення, так і метонімічного зсуву.

При метафоричній антономазії ім'я літературного або міфологічного персонажу чи визначної особистості використовується для характеристики тієї особи, про яку йдеться. Ось, наприклад, реклама підготовчих курсів для вступників до медичних навчальних закладів: 「赤ひげになりたい人へ」 *Тим, хто мріє стати Червоною Бородою*. Потрібно знати, що «Червона Борода» – це прізвисько лікаря, персонажа відомого кінофільму Куросаво Акіри (1910-1998), знятого 1965 року за романом Ямамото Шюгоро (1903-1967) «Клініка Червоної Бороди». Любителів порибалити в Японії часто називають 太公望 /Тайко:бо:/ за званням військового радника Цзян Цзян

(XII-XI ст. до н.е.), що він його отримав від китайського правителя Чжоу Вень-вана, з яким мав щастя познайомитись саме під час риболовлі. Отже, можна констатувати, що за відсутності відповідних фонових знань інтерпретувати антономазію неможливо.

У випадках метонімічної антономазії ім'я художника, письменника, майстра тощо переноситься на його твори: レンブラントが超特価でお買い得！ *Придбати Рембрандта із суперзнижкою!*; 疲れてきたのでマドンナを聴く *Стомився, слухаю Мадонну*. Наші спостереження показали, що основою метонімічної антономазії в сучасній японській мові найчастіше виступають персоналії, широко відомі як у самій Японії, так і за її межами.

Сформулюймо **висновки**, що ми їх дійшли в результаті дослідження.

1. У внутрішньолінгвістичному ключі метафору та метонімію зручно розглядати у зв'язку з поняттям деривації, і значущими тут є відношення транспозиції між твірними і похідними словами.

2. Семантичне словотворення відіграє важливу роль у формуванні мовної картини світу з огляду на взаємозв'язок між мовою та свідомістю, що є суттєвим для когнітивного осмислення процесів у лексичній системі мови, тому особливої значущості у цьому контексті набуває когнітивна семантика.

3. Головними проблемами інтерпретації метафори та метонімії в японській мові є їх неоднозначність та проміжний характер.

4. З огляду на досліджений матеріал, порівняння можна трактувати як експліковану метафору. Представники японської лінгвокультури часто схильні вживати саме порівняння, а не метафору, щоб запобігти хибній інтерпретації.

5. Поняття, зіставлявані японцями за подібністю (метафора), часто бувають доволі незвичними і дивними для представників інших культур і через це створюють при максимально еквівалентному перекладі доволі несподіваний стилістичний ефект або ж не створюють його взагалі. Що ж до метонімічного зсуву, то тут при перенесенні назви з одного предмета на інший реальні зв'язки між ними найчастіше виявляються прозорими і практично не представляють труднощів для перекладу. Те саме можна сказати і про антономазію: проблему становить антономазія метафорична, оскільки для її інтерпретації потрібні відповідні фонові знання, а основою метонімічної антономазії найчастіше виступають персоналії, широко відомі не лише на теренах Японії.

6. У японському мовознавстві проблема розмежування тих чи інших груп фразеологізмів стоїть дуже гостро, і її розв'язання належить до перспектив подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Быкова С.А.* Устойчивые словосочетания в современном японском языке / С.А. Быкова. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 64 с.;
2. *Комарницька Т.К.* Фразеологічні одиниці японської мови: проблема обсягу й упорядкування / Т.К. Комарницька // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 41, ч. 2. – С. 260-267;
3. *Кудрявцева Л.А.* Моделирование динамики словарного состава языка / Л.А. Кудрявцева : Монография. – 2-е изд., испр. – К.: ИПЦ «Киевский университет», 2004. – 208 с.;

4. Кузнец М.Д. Стилистика английского языка / М.Д. Кузнец, Ю.М. Скребнев. – Л., 1960. – 173 с.;
5. Помірko P. Когнітивні механізми транспозиції смислів: метафора та метонімія (на матеріалі англійської фахової мови економіки) / Роман Помірko, Роман Дудок // Вісник Львівського ун-ту. Серія «Іноземні мови». – (2010) Вип. 17. – Львів, 2010. – С.4-9;
6. Резнікова Н. Стилистичні аспекти перекладу метонімії на японську мову (на матеріалі перекладів поезій Т. Шевченка) / Наталя Резнікова // Вісник Львівського ун-ту. Серія «Іноземні мови». – (2010) Вип. 17. – Львів, 2010. – С. 134-138;
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.;
8. Шиманович Г.М. Метафора як когнітивний механізм номінації та її роль у мовній картині світу / Г.М. Шиманович // Культура народів Причорномор'я. — 2007. — № 107. — С. 35-38;
9. 金田一春彦. 日本語百科大事典 / 金田一春彦, 林大, 柴田武. 大修館書店. – 東京, 1995. – 1505頁;
10. 故事ことわざ活用事典 / 戸谷高明監修. 創拓社. – 東京, 2001. – 542頁;
11. 故事ことわざ事典 / 守随憲治監修. 新文学書房. – 東京, 1984. – 428頁;
12. 近藤安月子. 中・上級日本語教科書・日本への招待 / 近藤安月子, 丸山千歌. 東京大学出版会. – 東京, 2001. – 193頁;
13. 例解慣用句辞典. / 井上宗雄監修. 創拓社. – 東京, 1992. – 625頁.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2016 р.

К. Комиссаров, канд. филол. наук, докторант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ КОГНИТИВНЫХ МЕХАНИЗМОВ ТРАНСПОЗИЦИИ СМЫСЛОВ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОГО ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА)

Определены основные подходы к изучению метафоры и метонимии в русле когнитивной семантики; проанализированы механизмы метафоризации и метонимизации сквозь призму понятия деривации; исследована в общем плане проблема интерпретации переосмысленных единиц в современном японском языке; подробно рассмотрены продукты метафорического переноса и метонимического сдвига в системе фигур речи: сравнение, метафора, эпитет, олицетворение, метонимия, синекдоха, аллегория, антономасия.

Ключевые слова: когнитивные механизмы транспозиции смыслов, когнитивная семантика, стилистическая семасиология, метафора, метонимия, деривация, фигуры речи.

Komisarov K., PhD in Philology, doctoral candidate,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FEATURES OF LANGUAGE INTERPRETATION FOR THE COGNITIVE MECHANISMS OF TRANSPPOSITION OF SENSES (DATA OF MODERN JAPANESE)

Main approaches to the study of metaphor and metonymy in the mainstream of cognitive semantics are defined; mechanisms of metaphor and metonymy have been analyzed through the prism of the concept of derivation; problem of interpretation for derivative units in the modern Japanese language has been studied in a general way; we have described in detail such products of metaphorical transfer

and metonymic shift in the system of figures of speech as: comparison, metaphor, epithet, personification, metonymy, synecdoche, allegory, antonomasia.

Keywords: *cognitive mechanisms of transposition of senses, cognitive semantics, stylistic semasiology, metaphor, metonymy, derivation, figures of speech.*

УДК 811'373.7+159.942

Н. Костевич, викладач

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ЯПОНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ТА ЙОДЖІДЖЮКУГО НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЧУТТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено фразеології, а саме порівняльному аналізу фразеологічних одиниць японської мови та йоджіджюкуго, що позначають почуття людини. Метою дослідження є виявлення когнітивних відмінностей між фразеологічними одиницями японської мови та йоджіджюкуго, які беруть походження в Китаї, а також можливих відмінностей світогляду, виражених за їхньою допомогою.

Ключові слова: *фразеологія, фразеологічна одиниця, йоджіджюкуго, почуття людини, фразеологічні сполуки із 4-х ієрогліфів, культурні особливості.*

Фразеологія кожної з мов є показником багатства мови та історії народу. Особливо багатою на фразеологічні одиниці є японська мова, яка увібрала в себе не тільки мудрість, здобуту своїм народом, а й мудрість інших народів, зокрема Китаю. Серед японської фразеології особливе місце посідають йоджіджюкуго (складні словесні конструкції, які складаються із чотирьох ієрогліфів та мають китайське походження; в китайській мові такі ідіоми називаються чен'юй) [4, с. 114].

Оскільки свій початок йоджіджюкуго беруть у Китаї, то актуальним є проведення порівняльного дослідження йоджіджюкуго та інших японських фразеологічних одиниць для виявлення культурологічних відмінностей та відмінностей світогляду, виражених за їхньою допомогою, оскільки йоджіджюкуго висвітлюють проблему взаємодії мислення, а також є чинником, що до певної міри впливає на ментальну культуру суспільства [4, с.115].

Від часу свого приходу з Китаю йоджіджюкуго зазнали значного впливу японської культури та мови й фактично стали її частиною, про що свідчить утворення японських йоджіджюкуго (*напр.* 一期一会 *Ichigoichie*). Проте доволі велика кількість йоджіджюкуго лишилася прямими відповідниками китайських чен'юй. Об'єктом дослідження є японські фразеологічні одиниці, а предметом – порівняльна характеристика фразеологізмів японського та китайського походження. Метою дослідження є визначити, до якої міри чен'юй зберегли або ж утратили свою автентичність після приходу в японську мову. Мета визначила такі завдання: 1) провести зіставний аналіз суто японських фразеологізмів і йоджіджюкуго; 2) запропонувати класифікації обох типів фразеологічних одиниць; 3) проаналізувати особливості вираження емоцій у